



Ocene in poročila



Vasi v objemu žitnih polj: Primskovo, Klanec in Gorenje (gl. ur. Drago Papler). Primskovo : Krajevna skupnost, 2010, 432 strani.

Svet Krajevne skupnosti Primskovo pri Kranju si je v mandatnem obdobju 2006–2010 na pobudo predsednika krajevne skupnosti mag. Draga Štefeta zadal za nalogo izid lokalnega zbornika. To je bil za majhno skupnost velik izziv, ki so ga jeseni 2010 dokaj uspešno uresničili. Izšel je zbornik, ki ima 40 avtorskih prispevkov, razvrščenih v 11 poglavij. Besedila dopolnjuje 50 barvnih in črno-belih fotografij in 50 grafičnih ponazoritev. Prepletajo se strokovni in ljubiteljski prispevki, ki se ponekod vsebinsko podvajajo. Zelo zanimivi so zapisi domačinov, ki nam odkrivajo etnološke značilnosti območja, ne predstavljajo pa zaključene etnološke podobe. Vsekakor pa je zbornik dosegel svoj namen. Pestrost zgodovinskih, umetnostno-zgodovinskih, etnoloških, domoznanskih in biografskih vsebin pa bralca ne puščajo ravnodušnega. Predvsem domačini v pisanjih in slikah lahko najdejo sebe, svojo družino, preteklost in identiteto. Zbornik *Vasi v objemu žitnih polj* vsebinsko dopolnjuje uveljavljeni Kranjski zbornik.

V uvodnem poglavju z naslovom Primskovo, Gorenje in Klanec skozi čas Marjana Žibert na osnovi znanih zgodovinskih virov predstavi nekaj dejstev od naselitve do 19. stoletja. Naselitev omenjenih vasi je bila povezana z naselitvijo levega brega Kokre, kjer so se prebivalci dokončno ustalili pred 12. stoletjem, čeprav je bilo območje naseljeno že pred tem. Prvotno so vasi pripadale obsežni kranjski pražupniji, kasneje preddvorski župniji, od konca 18. stoletja pa kranjski župniji. Da so bile vasi na levem bregu Kokre in v bližini Kranja dokaj pomembne, dokazuje dejstvo, da so Ortenburžani posebno upravno enoto, s katero so lažje obvladovali svoje posesti, poimenovali primskovski urad. Vse do 19. stoletja so vasi Primskovo, Gorenje in Klanec pripadale gospostvu Brdo. Poleg kmečkih družin pa so bile v vaseh tudi kajžarske in gostaške, kar dokazuje popis prebivalstva iz leta 1754 in franciscejski kataster.

V nadaljevanju je domačinka Mihaela Blatnik popisala življenje v kmečkih družinah na osnovi ustnih virov in družinskih kronik. Članek želi poudariti že zabrisani kmečki značaj območja, ki je v 20. stoletju le-tega postopno izgubil.

Uvodno poglavje nadaljuje Monika Rogelj, ki je prikazala, kako so se kmečke vasi preko industrijskega predmestja razvile v obrtno-poslovni in trgovski center Kranja. Med obema vojnoma, ko je bil Kranj središče tekstilne industrije, je tudi Primskovo začelo dobivati delavski značaj. Zgrajeni sta bili tekstilni tovarni podjetnikov Antona Božiča in Adolfa Praha, delavci pa so gradili nove hiše. Po drugi svetovni vojni se je predvojna tekstilna proizvodnja nadaljevala v tovarni Industrije bombažnih izdelkov IBI Kranj, nato pa je bilo v urbanističnih načrtih mesta določeno, da bo to območje namenjeno stanovanjski gradnji in gospodarski dejavnosti. Prebivalstvo je zato ves čas naraščalo. V sedemdesetih letih so začeli graditi obrtno-komunalno cono, ki je v 21. stoletju prerasla v obsežno trgovsko središče. S pozidavami na Primskovškem polju se je zmanjšal obseg kmetijskih površin, posledično pa tudi število kmetij.

Naslednji prispevek pokojnega Vladimirja Knifca govori o stavbnem razvoju Primskovega, ki je imel za končano posledico uničenje Primskovškega polja. Avtor je podrobno obravnaval franciscejsko katastrsko mapo iz leta 1826, ki je najstarejši dokument, ki ohranja celotno podobo zemljiške razdelitve širšega območja Primskovega. Spremembe je ugotavljal na osnovi reambulancne katastrske mape iz leta 1867. Novo obdobje gradbenega razvoja naselja pa se je začelo leta 1876 z izgradnjo železnega mostu čez reko Kokro in se nadaljuje leta 1898 z izgradnjo nove osnovne šole. Do druge svetovne vojne je bila urbanizacija vasi posledica gospodarskega razvoja Kranja z okolico. Po drugi svetovni



vojni so zgradili Zadrugi dom. Leta 1957 pa je Primskovo postalo sestavni del Kranja in izgubi status samostojnega naselja. Primskovsko območje je postalo idealno za uresničevanje velikopoteznega načrta za širitev Kranja. V nadaljevanju avtor kronološko našteje vse gradnje, ki so se končale ob koncu devetdesetih let 20. stoletja z izgradnjo trgovskega centra in se zaskrbljeno vprašuje: »*Polje, kdo bo tebe ljubil ...*«

Sledi opis kratkotrajnega obstoja občine Primskovo, ki ga je napisal domačin Janko Zupan. Po novem občinskem zakonu iz leta 1933 je Primskovo postalo upravni sedež občine Predoslje, leta 1936 pa samostojna občina s kraji Čirče, Huje, Klanec, Gorenje in Rupa. Vendar je to veljalo le kratek čas, saj je bila občina Primskovo še istega leta pridružena občini Kranj.

Času po drugi svetovni vojni je namenjen članek z zanimivim naslovom Prišleki na Primskem avtorja Štefana Kadoiča, ki v prvi vrsti poskuša ovrednotiti vlogo priseljencev v vaseh Primskovo, Gorenje in Klanec, ki so se aktivno vključili v dejavnost Krajevne skupnosti Primskovo. Pogoji za prihod novih ljudi so bili dani s hitro industrializacijo Kranja, ki je v mesto najprej pripeljala Prekmurce, kasneje pa prebivalce iz manj razvitih jugoslovanskih republik. Prišleki so najprej gradili individualne hiše, sledila pa je blokovna gradnja Planina III, ki je najgostejše naseljeno območje krajevne skupnosti. V prispevku je opisan tudi razvoj krajevne skupnosti, ki je bila ustanovljena leta 1964.

Uvodno poglavje zaključuje Miha Kern z opisom naravne znamenitosti Kokrški dol, kjer je sotočje reke Kokre in potoka Rupovščice. Zelo doživeto opisuje naravo v tem predelu, z nostalgijo pa se spominja, kako so s prodišča odvažali pesek, kako so perice prale, kako so se otroci poleti kopali, pozimi pa sankali in smučali.

V poglavju Iz cerkvene zgodovine izstopa prispevek Nike Leben, ki je napisala izčrpen kulturno-zgodovinski oris cerkve Marijinega vnebovzeta na Primskem. Navaja arheološke raziskave, ki so potrdile kontinuiteto sakralnega prostora od prazgodovine dalje kot tudi prve omembe cerkve – med njimi tudi iskano in ne najdeno listino iz leta 1403, ki je bila v zapuščini kranjskega dekana Antona Koblarja in objavljena leta 1929 v Kranjskem zvonu. V nadaljevanju natančno opisuje cerkveno opremo in arhitekturo skozi obdobja, pri čemer navaja tudi vizitacijske zapisnike. Opozarja na najstarejše gotiske elemente v arhitekturi in izpostavi gotski leseni kip sedeče Marije z Jezusom iz 15. stoletja. V baroku, v začetku 18. stoletja, se je bila izoblikovala današnja arhitektura cerkve kot tudi glavni oltar. Stranska oltarja pa sta pozno-baročna. Poslikave iz 19. stoletja so delo kranjskega slikarja Matije Bradaška in dupljanskega slikarja Janeza Gosarja. V 20. stoletju pa je svoj prispevek dodal domačin,

akademski slikar Vinko Tušek. Tako je cerkev na Primskem dragocen kulturni spomenik, v katerem lahko občudujemo presežke gotike in baroka kot tudi sodobne umetnosti. Vse pa se kljub časovnim razdaljam zlivajo v slikovito celoto.

Prispevek Lebnove dopolnjuje pisanje domačinke Metke Sosič, ki je opisala dolgo pot do lastne župnije, ki so jo ustanovili šele leta 1965. Pomen cerkve na Primskem za domačine pa je ovrednotila Berta Golob.

Posebno poglavje z naslovom Medvojna pričevanja opisuje čas druge svetovne vojne in spominska obeležja, ki spominjajo na ta čas. Franc Benedik tako piše o pomembnih politiki, ki je imela za posledico ponemčenje imen, priimkov in vasi. Kmalu so ukinili tudi šolo in zaprli več obrtnih delavnic. Nemci so ljudem pobrali radioaparate, razpustili pa so tudi požarno brambo. Sledila so izseljevanja ljudi v Srbijo, nekateri pa so morali v koncentracijska taborišča. Za uslužbenca kranjskih tovarn, ki so jih preusmerili v vojno proizvodnjo, so na podcenjenih kmetijskih zemljiščih zgradili blokovsko naselje *Neue Heimat*. Vsa ta ravnanja okupatorja so pri prebivalstvu, ki je živelo v tradicionalnem utripu vsakdanjega življenja, vzbujala gnev, preziranje in sovraštvo, ki je vodilo v upor. Skupaj je v partizanskem odporiškem gibanju sodelovalo 34 prebivalcev. Ko je bilo leta 1942 prebivalstvu podeljeno državljanstvo »na preklic«, je sledila mobilizacija 38 fantov s Primskovega, rojenih v letih 1923–25. V vasi je bilo tudi nekaj domobrancev, ki so opravljali različne rekvizicije na širšem območju Kranja.

Benedikov prispevek dopolnjuje pisanje Renate Pamič, ki govori o spominskih obeležjih v današnji Krajevni skupnosti Primskovo in o ljudeh, ki so v drugi svetovni vojni izgubili življenje – eni kot udeleženci NOB, drugi kot talci in civilne žrtve maščevalnih akcij nemškega okupatorja ali interniranci v koncentracijskih taboriščih. Na spominskih obeležjih so tudi imena izgnancev in mobilizirancev v nemško vojsko kot tudi žrtve medvojnih in povojnih likvidacij.

V nadaljevanju je Metod Rogelj v poglavju Naravne znamenitosti opisal reko Kokro v Gorenjah in na Primskem. Kot naravoslovec je popisal razgibano rečno strugo s številnimi tolmuni, živalski in rastlinski svet ob reki, zanimiv pa je tudi opis Šmajdovega gradu, skrivališča iz 15. stoletja na pobočju kanjona Kokre. Avtor ugotavlja, da so bili domačini v preteklosti tesneje povezani z reko, napajali so živino, pridobivali prod, voda jim je gnala mline in žage, v njej so se hladili in sprostil.

V poglavju Gospodarstvo in infrastruktura je Drago Papler najprej opisal posledice, ki jih je prineslo zagotavljanje delovne sile v gospodarstvu. Od šestdesetih let 20. stoletja je populacija narasčala, zato so morali rešiti stanovanjska vprašanja in urediti infrastrukturo. Na območju Primskovega se

je v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja razmahnila obsežna gradnja stanovanj, ki je bila največja na Gorenjskem. Avtor nadalje obravnava tudi telekomunikacijsko, optično-kabelsko in prometno infrastrukturo. Poseben članek je Drago Papler prav tako namenil sodobni oskrbi z vodo in zemeljskim plinom, dotaknil pa se je tudi ravnanja z odpadki. Opiše tudi nastanek in razvoj Komunale Kranj, ki ima upravne prostore na Primskovem. Tudi naslednji Paplerjev prispevek, ki govori o razvoju elektroenergetike, je povezan s tem, da so danes na Primskovem poslovni prostori Elektra Gorenjske. Izvemo pa tudi marsikaj zanimivega o Kreutzbergerjevi elektrarni v kanjonu Kokre, ki je bila prva kranjski elektrarna, kjer je luč zasvetila že leta 1898. Novi pridobitvi Kranjčani in okoličani niso bili naklonjeni. Elektrarna je bila kasneje v lasti kranjske družine Mayr, med obema vojnoma pa Kranjskih deželnih elektrarn. Elektrifikacija je napredovala šele v petdesetih letih 20. stoletja.

Poglavje zaključuje pisanje Marije Kos, ki se je podrobno ukvarjala z lastninjenem Industrije bombanih izdelkov Kranj (IBI). Ustanovitelja in prva lastnika tovarne Anton Božič in Adolf Prah sta podjetje morala najprej prepustiti nemškemu okupatorju, nato pa jugoslovanski državi, ki je odpravila privatno lastnino. Konec osemdesetih let so v podjetju nastopile prve težave, ki so jih uspešno premostili. Po preoblikovanju v delniško družbo leta 1998 je negativno poslovanje naraščalo, zato so začeli večji delničarji odprodajati deleže. Aprila 2008 so lastniki namesto sanacijskega načrta sprejeli sklep o likvidaciji.

V nobenem lokalnem zborniku ne smejo manjkati zapisi o zgodovini šolstva. Tako Bea Kranjc Poredoš v poglavju Šolstvo predstavi več kot 110-letno preteklost šolstva na Primskovem. Omeni tudi tekstilno šolo v Kranju, ki so jo zaradi potreb v kranjski tekstilni industriji ustanovili leta 1930, ter Ekonomsko šolo Kranj in Ekonomsko-storitveni izobraževalni center, ki je nastal leta 2009.

Prispevka Matije Šorlija in Metke Rogelj Herman v poglavju Kulturno društveno življenje predstavljata raznoliko glasbeno, folklorno in gledališko tradicijo, ki imajo svoje korenine v društvenem življenju med obema vojnoma. Na novo pa so se organizirali po drugi svetovni vojni leta 1946, ko so ustanovili DPD Svoboda Primskovo. Danes na Primskovem delujejo: Mešani pevski zbor Musica Viva, Komorni zbor De Profundis, Komorni zbor Mysterium, Obrtniški zbor dr. Janez Bleiweis, več cerkvenih pevskih zborov, pevske skupine pri Akademski folklorni skupini Ozara Kranj, pritrkovalci in narodno-zabavni ansambel Bohpomagej. Med vsemi kulturnimi skupinami pa izstopa Akademski folklorna skupina Ozara Kranj, ki bo v letu 2011 praznovala 60. obletnico delovanja. Njeno uspešno pot sta orisala Anita Peteh in Brane Šmid.

Posebno vrednost daje zborniku poglavje Znane osebnosti. Prvi prispevek, ki ga je napisal Franc Drolc, je posvečen Antonu Pavliču s Klanca. Bil je slavist, šolnik in bibliotekar, ki je zaznamoval kranjski kulturni utrip v desetletjih po drugi svetovni vojni. Med drugim je služboval v kranjski Osrednji knjižnici in sodeloval pri slovenski izdaji UDK tablic.

Na Klancu je bil prav tako rojen prof. dr. Nace Šumi. Drago Štefe je zapisal Šumijevo pretresljivo mladostno življenjsko zgodbo in njegovo povezanost z domačim krajem. Med mnogimi strokovnimi zaslugami pa je opisal njegova prizadevanja za ustanovitev Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete.

Osebnost in delo Rudija Šeliga, ki je živel na Primskovem in med drugim služboval na kranjski Visoki šoli za organizacijo dela, je predstavil Niko Grafenauer. Poudaril je, da je v slovensko literarno in kulturno prizorišče zavzeto, a avtorefleksivno vnašal nove pobude in spoznanja. Njegovi proevropski demokratični nazori in njegova zahteva po preoblikovanju slovenskega političnega prizorišča iz enopartijskega v večstrankarski sistem pa so ga vodili v politiko.

Ameriški Slovenec, Slovenski Američan je naslov pisanja o Janku N. Roglju, Kovačevem s Primskovega, ki ga je napisal Martin Kadivec. Med mnogimi dejavnostmi, ki jih je Rogelj opravljal, je izpostavil njegovo osebno prizadevanje za ohranjanje slovenstva med Slovenci v Ameriki in povezovanje ameriških Slovencev z domovino. Avtor je zanimivo predstavil Rogljevo življenjsko pot, njegovo družino in Kovačevo domačijo s Primskovega. Razčlenil je tudi tri knjige njegove kratke pripovedne proze.

Metka Sosič je v nadaljevanju zapisala spomine na duhovnika, pesnika in pisatelja Joža Vovka. Kaplan v Kranju je postal leta 1937. Med drugim je bila njegova naloga tudi gradnja prosvetnega doma na Primskovem. Zavzemal se je za delavske pravice, med drugo svetovno vojno pa je bil preganjan v Srbijo. Po koncu vojne je spet postal kaplan v Kranju, tokrat s posebno nalogo, da skrbi za podružnico Primskovo.

Primskovo danes zaznamuje tudi izredno veliko število likovnih umetnikov, ki jih je predstavil Vinko Tušek. France Feldin, Nataša de Saint Picman, Marko Košnik, Nika Oblak, Alenka Kham Pičman, Zmago Puhar, Jože Trobec in Marko Tušek so na Primskovem delujoči slikarji.

Damir Globočnik je predstavil biografijo in likovno ustvarjanje akademskega slikarja Vinka Tuška, ki je umrl januarja 2011. Avtor je izpostavil njegovo ustvarjanje likovnih ambientov, saj je bil začetnik tovrstnega izražanja. Bil je tudi slikar, grafik, kipar, prostorski oblikovalec, v zadnjih letih pa tudi slikar fresk. Leta 1982 je prejel nagrado Prešernovega sklada.

Prav tako je Damir Globočnik predstavil arhitekta Cirila Oblaka. Med Oblakovimi osrednjimi deli v Trzinu so Paviljon NOB, blagovnica Mercator in pošta. Njegovo najbolj znano arhitekturno delo je preureditev in povečanje letališča Jožeta Pučnika Ljubljana. Leta 1975 je prejel nagrado BIO6 in nagrado Prešernovega sklada.

Simon in Drago Papler sta v članku *Legende živijo večno najprej* predstavila Antona Arharja, ki so ga domačini glede na njegov način življenja označili za vaško legendo. Sledijo pa zapisi o športnikih: o smučarskem skakalcu Petru Štefančiču, o smučarskih tekačih Gašperju in Mateji Kordež, o judoistu Viktorju Pavčiču ter o plavalkah Sandi Mladenovič in Tanji Blatnik.

O alpski smučarki Slavi Zupančič, ki je bila triindvajsetkratna državna prvakinja, je pisal Primož Kern. Opisal je prihod njene družine na Primskovo, njene smučarske začetke, bogato kariero (zmago na svetovnem prvenstvu v Etnei, prvo sodelovanje jugoslovanske smučarke na olimpijskih igrah v Cortini d'Ampezo) ter njeno mizarstvo delavnico, kjer so izdelovali kvalitetno pohištvo.

Poglavje zaključuje Andrej Žalar, ki piše o Andreju Strniši, ki je nosilec 80-letne kisarske tradicije na Primskovem. Opisani so tudi postopki pridobivanja kisa.

V obveznem poglavju lokalnih publikacij Na pomoč je Janko Zupan natančno popisal zgodovino gasilstva na Primskovem. Sledi poglavje Spomini, izročila, prigode, v katerem so avtorji zapisali različne vsebine etnološkega značaja, medtem ko so v zadnjem poglavju Primskovo v dokumentarni kroniki kronološko popisani pomembni dogodki Krajevne skupnosti Primskovo od leta 1975 dalje.

Marjana Žibert



Branko Marušič: Mejačevi iz Komende. Slovenska družina v dogajanju miru in vojne. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009; zbirka Zgodovinskega časopisa, 37; 220 strani.

Leta 2009 je v Zbirki Zgodovinskega časopisa izšlo delo goriškega zgodovinarja prof. dr. Branka Marušiča, *Mejačevi iz Komende*. V njem je predstavil vzpon in zaton rodbine Mejač iz Komende, a podnaslov *Slovenska družina v dogajanju miru in vojne* razkriva, da delo presega zgodovino omenjene premožne gorenjske rodbine, saj lepo berljivo pripoved o usodi treh rodbinskih generacij umešča v širše, sočasno politično in družbeno dogajanje na Slovenskem.

Vzpon rodbine se je začel z Andrejem Mejačem starejšim (1831–1903), ki je bil v poročni knjigi leta 1864 označen kot krojač, v osmrtnici devetintrideset let kasneje pa že kot hišni posestnik in trgovec. Višek je rodbina dosegla v času njegovega drugorojenega sina, Andreja mlajšega (1866–1941), ki je prevzel trgovino z vinom, ki jo je zagnal že njegov oče. Andrej mlajši se je odlikoval tudi kot dolgoletni komendski župan, poslanec v kranjskem deželni zboru, in sicer kot član Slovenske ljudske stranke, publicist ter domoznanski pisec. Mejačevi so svoje dobro premoženjsko stanje dolgovali tudi gostilni s prenočišči, v katero so zahajali tudi pomembne osebnosti prve polovice 20. stoletja, na primer vodilni politik Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec, ban dr. Marko Natlačen, rektor ljubljanske univerze dr. Marija Slavič itd. Mejačevo gostilno pa je leta 1938 obiskal tudi predsednik jugoslovanske vlade dr. Milan Stojadinović. Andrej mlajši in njegova žena Franja, rojena Jeras (1870–1943), sta imela pet otrok, in sicer Andreja Vitka (1894–1943), Milko (1895–1987), Francija (1898–1980), Vido (1908–1975) in Lojzeta (1911–1943).

Knjiga odlično prikazuje, kako usodno je bilo za rodbino Mejačevih dogajanje druge svetovne vojne. Njeni člani so se razdelili na dve v vojni nasprotni strani. V času vojne sta preminila najstarejši in najmlajši sin. Leta 1944 je bila Mejačeva hiša požgana in izropana. Rod zakoncev Mejač se je ohranil le v potomstvu njunih dveh hčera, med katerega spada tudi avtor knjige kot drugorojeni sin Vide Mejač, poročene Marušič.

